

Олексій М.Ф.

аспірант кафедри економіки та підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: mykhailo.oleksii@uzhnu.edu.ua

Науковий керівник: Варцаба В.І.

д.е.н., проф., завідувачка кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто поняття категорії «податковий потенціал» в розрізі наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених. Досліджено види податкового потенціалу за класифікаційними ознаками та розкрито різні підходи до його розрахунку. Прикладний аспект визначення податкового потенціалу розглянуто на прикладі аналізу динаміки основних бюджетоутворюючих податків Ужгородської міської територіальної громади за період 2019-2022 рр., а саме податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку. Проведено аналіз врахування складових податкового потенціалу при прогнозуванні формування бюджету даної досліджуваної територіальної громади на 2023 рік.

Ключові слова: податковий потенціал, податкові надходження, бюджет, податки.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день відсутність стандартизованих підходів та концептуальних теоретичних положень визначення податкового потенціалу фінансового ринку створюють необхідність наукового пошуку в даному напрямі. Найбільш важливим та актуальним питанням також є виявлення особливостей і проблем формування податкового потенціалу з урахуванням соціального та економічного становища, а також розробка напрямків розвитку податкового потенціалу регіону.

Актуальним напрямком в контексті даного дослідження є і той аспект, що становище податкового законодавства України та розвиток корупції зумовлює до підвищення трансакційних витрат оподаткування та призводить до зниження обсягів податкового потенціалу через тінізацію доходів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивчення теоретичних та практичних аспектів податкового потенціалу взагалі, та зокрема регіону, його формування та методів оцінки займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед всієї чисельності напрацювань, присвячених зазначеній проблематиці, в першу чергу слід виділити розробки таких науковців, як: Н.Горський, М.Гапонюк, Н.Кашина, С.Каламбет, А.Коломієць, М.Меламед, А.Мельник, О.Мірчев, В.Рибак, В.Рощупкіна, Л.Тарангул, І.Таранов, А.Тищенко, В.Федосов, В.Яцюта, а також дослідників з інших країн: П. Ньюмен, А. Лаффер, М. Лоренц, Дж. Сакс, Дж. Стігліц, Дж. Тойнбі, О. Тоффлер та ін.

Формулювання цілей статті. Узагальнення та систематизація існуючих теоретичних підходів до розуміння категорії «податкового потенціалу» та аналіз врахування його складових в плануванні та прогнозуванні місцевих бюджетів.

Опис основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізаційних процесів та трансформації інституціонального середовища національної економіки будь-яких країн особливої ваги набувають питання податкової політики, які є предметом активних дискусій як у бізнес – середовищі, так і в наукових колах.

З одного боку, політика у сфері податків є одним з ключових напрямів державного регулювання економікою. Податки є інституціолізованим регулятором соціально-економічного розвитку, а ефективність функціонування податкової системи – прямим індикатором рівня розвитку суспільства. З другого – глобалізаційні процеси можуть спричинити як позитивний, так і негативний вплив на податкову сферу.

У свою чергу від ефективності податкової політики з врахуванням викликів і можливостей глобального масштабу залежить економічний розвиток держави та подальша її інтеграція у світовий фінансово-економічний простір [1].

Питання збільшення податкового потенціалу є комплексним, адже неможливо оптимізувати оподаткування господарської установи, показники діяльності якої мають від'ємне значення.

Реалізація податкових резервів фінансового ринку можлива за вирішення ключових проблем його функціонування. Відсутність стандартизованих підходів та концептуальних теоретичних положень визначення податкового потенціалу фінансового ринку створюють необхідність наукового пошуку в даному напрямі [2].

Однак, перш ніж перейти до конкретизації сутності досліджуваного поняття, доцільно з'ясувати зміст більш загальних категорій, таких як «потенціал» та «податковий потенціал», його структуру та роль податкового потенціалу у економічній системі.

Варто зазначити, що активізація уваги науковців до розуміння сутності категорії «потенціал», її компонентів та співвідношення з іншими поняттями в економічній науці відбулася у 1970-80-х роках. Так, на сьогоднішній день найбільш комплексними та узагальненими є визначення потенціалу як «сукупності засобів, запасів та джерел, що є у наявності та можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення деякого завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі» [3].

Розглянемо вивчення науково-практичних підходів до трактування сутності категорії «податковий потенціал» у науковій літературі.

Дана економічна категорія застосовується здебільшого у контексті понять «податковий потенціал країни», «податковий потенціал регіону» та досить обмежено відносно визначення «податковий потенціал суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації)». Водночас, єдиної, точки зору чітко сформованої у тлумаченні цих понять немає.

У світовій практиці під податковим потенціалом прийнято розуміти потенційний бюджетний дохід на душу населення, який може бути отримано органами влади за відповідний фінансовий рік, при застосуванні єдиних на всій території країни умов оподаткування [4].

Тому вивчаючи поняття «податковий потенціал», слід зазначити, що за результатами досліджень генезису його формування варто виокремити наступні основні наукові підходи (табл. 1.)

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «податковий потенціал»

№	Автор	Трактування
1	Рибак В. В. [5, с. 131]	Податковий потенціал (ємність юрисдикції) – це податки на душу населення, що збираються в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці.
2	Каламбет С.В. [6, с. 125],	Податковий потенціал - реальний національний дохід, зменшений на суму витрат, що забезпечують відтворення життєво необхідних потреб громадян і капіталу, спрямованого на інвестиційні потреби.
3	Горський Н.В. [7]	Податковий потенціал складається з потенціалів окремих податків (наприклад, податковий потенціал регіону включає податки Державного та місцевих бюджетів).
4	Кашина Н. В. [8]	Податковий потенціал – очікуваний обсяг доходів, що може бути реально зібраний на певній території при середньому рівні збору податків
5	Меламед М. [9]	Податковий потенціал – сума податків, яку можна зібрати, не позбавляючи господарюючих суб'єктів стимулів для подальшого розвитку.
6	Мірчев О. В. [10]	Податковий потенціал – категорія бюджетної системи: сукупність відносин, що втілюють сутнісні та кількісно-якісні перетворення стану економічної системи, а також державновладні впливи з приводу формування бюджетних доходів і міжбюджетної взаємодії в усіх ланках та на всіх рівнях бюджетної системи через зміни структури й адміністрування податків з метою реалізації функцій держави і забезпечення економічного зростання.

Різний зміст поняття «податковий потенціал» обумовлений різними цілями, завданнями дослідження та розумінням суті економічних процесів. Трактування поняття «податковий потенціал» знаходиться у прямій залежності від самої методики оцінки потенціалу.

У вузькому (практичному) сенсі податковий потенціал розглядають як максимально можливі податкові платежі, обчислені за умов чинного законодавства. У широкому значенні його визначають як потенційні можливості економіки (економіки регіону) визначати оподатковувані ресурси та методи їх ефективного використання з урахуванням територіальних можливостей [2].

З позиції міжбюджетного підходу «податковий потенціал» є можливим податковим доходом, що припадає на душу населення і генерований відповідними органами влади за фінансовий рік при єдиних умовах оподаткування.

Результативний підхід доречний за умови постановки цілей та їх досягнення через реалізацію податкового потенціалу в конкретних умовах господарювання.

Що ж до відтворювального підходу трактування поняття податкового потенціалу, то за його умовами податкова система це складна системи відтворення, а податковий потенціал є результатом відтворювального процесу. Генеруючий підхід дещо схожий з попереднім відтворювальним, проте податковий потенціал розглядається в контексті генерування податкових платежів через функціонування відтворювальної системи з метою виконання функцій держави.

Однак, більш об'єктивно та комплексно оцінити сутнісні характеристики досліджуваної категорії податкового потенціалу можна через призму ідентифікації її структурних видів за різними класифікаційними ознаками (Таблиця 2).

За таксономічністю видоутворення варто виокремити податковий потенціал по оподаткуванню майна, податковий потенціал по оподаткуванню доходів, податковий потенціал по оподаткуванню споживача [2].

Таблиця 2

Класифікація податкового потенціалу [2]

№ п/п	Класифікаційна ознака	Види
1	Таксономічність за видостворюючою ознакою	- податковий потенціал по оподаткуванню майна; - податковий потенціал по оподаткуванню доходів; - податковий потенціал по оподаткуванню споживача
2	За ознакою реалізованості	- реалізований податковий потенціал (виробничої чи невиробничої сфери); - нереалізований податковий потенціал (з порушенням фінансового права та без порушення фінансового права)
3	За мерологічною ознакою	види відповідно до кількості податків та платежів;
4	За територіальною ознакою	- податковий потенціал країни; - податковий потенціал регіону; - податковий потенціал суб'єкта
5	За ознакою системності	- податковий потенціал домашніх господарств; - податковий потенціал сектору фінансових корпорацій; - податковий потенціал сектору нефінансових корпорацій

Окрім того, податковий потенціал слід розглядати у трьох підходах: ресурсний, фіскальний і змішаний. Відповідно до ресурсного підходу податковий потенціал являє собою ресурси, які підлягають акумулюванню до бюджету через податкові платежі. Відповідно до фіскального підходу під податковим потенціалом розуміється максимально можлива сума податкових платежів. Змішаний підхід точніше характеризує сутність податкового потенціалу [4].

Отже, податковий потенціал залежить від соціально-економічного розвитку регіону, що дозволяє удосконалювати процеси прогнозування податкових надходжень за рівнями бюджетної системи шляхом безперервного моніторингу змін, що відбуваються, тим самим виявляти і порівнювати податкові можливості.

Вітчизняна та зарубіжна практика з метою оцінки податкового потенціалу використовує досить велику кількість методик: на основі розрахунку показників середньодушового доходу населення, валового регіонального продукту, адитивний метод (побудова репрезентативної податкової системи - РПС), який включає в себе розрахунковий метод РПС і регресійний метод РПС; метод прямого рахунку; метод розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів [4].

Однак у жодному з визначень, наведених представниками даного підходу, не вивчають той факт, що під податковим потенціалом регіону слід розуміти не просто максимальний обсяг податкових надходжень, який може бути зібраний в регіоні, а максимально можливий обсяг податкових надходжень, при якому можна забезпечити соціально-економічний розвиток суб'єкта, у нашому дослідженні - Ужгородської міської територіальної громади.

Обсяг дохідної частини бюджету Ужгородської міської територіальної громади на 2023 рік [11] заплановано в сумі 2 325 195,6 тис грн із них:

- загального фонду 1 931 410,7 тис грн
- спеціального фонду – 393 784,9 тис грн.

Горизонтальне вирівнювання для бюджетів місцевого самоврядування здійснено на основі очікуваних надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2022 році у розрахунку на одного жителя, шляхом передачі трансфертів. Обсяг реверсної дотації для бюджету міської територіальної громади у 2023 році передбачається в сумі 246 392,4 тис грн.

Найбільшу питому вагу податкових надходжень до бюджету Ужгородської міської територіальної громади становить ПДФО, прогнозований обсяг якого в 2023 році становить 1264 тис грн. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджету Ужгородської міської територіальної громади за період 2019-2022 рр. мала тенденцію до зростання, як видно на рисунку 1.

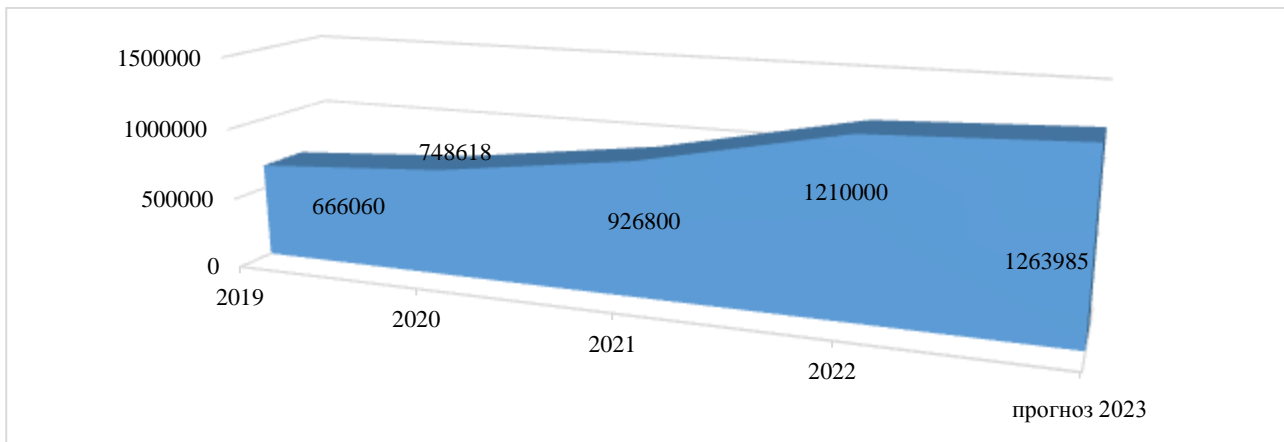

Рис. 1. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджету Ужгородської міської територіальної громади за період 2019-2022 рр. та прогноз на 2023 рік у співставних умовах (тис. грн) [11].

Як свідчить аналіз, реалізація податкового потенціалу для бюджету Ужгородської міської територіальної громади може покривати першочергові видатки лише за рахунок надходжень податку на доходи фізичних осіб. Значна питома вага в структурі податкових надходжень до бюджету Ужгородської міської територіальної громади припадає на надходження за рахунок акцизного податку. Динаміку надходжень акцизного податку в цілому у 2019 – 2022 рр., включаючи прогноз на 2023 рік, можна розглянути на рисунку 2.

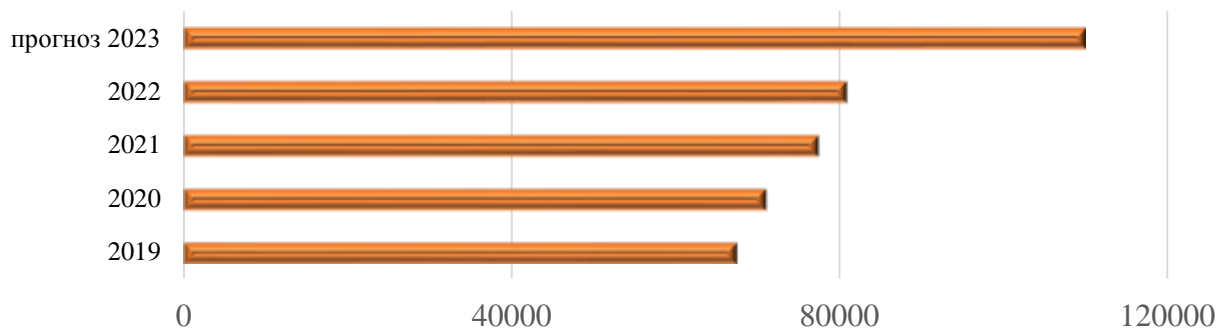

Рис. 2. Динаміка надходжень акцизного податку до бюджету Ужгородської міської територіальної громади в цілому за період 2019 – 2022 рр. та прогноз на 2023 рік (тис. грн) [11]

Згідно прогнозу (рис. 2), очікуване надходження акцизного податку в 2023 році має зрости на 136,5 % порівняно з 2022 роком. Динаміка надходжень з 2019 року до планового 2023 року становить 163,8 %.

Однак, потрібно відмітити, що на дохідну частину бюджету вплинув воєнний стан, внаслідок якого більшість підприємств різко скоротили виробництво. Водночас, в Ужгородську міську територіальну громаду релокувалися понад 145 підприємств, 99 з них вже офіційно перереєструвалися [11]. Це дає надію, що заплановані податкові надходження досліджуваної територіальної громади будуть виконані.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши різні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених можемо констатувати, що фінансово-економічна категорія «податковий потенціал» може розглядатися у контексті понять «податковий потенціал країни», «податковий потенціал регіону» та «податковий потенціал суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації)».

Податковий потенціал розрізняються не тільки за рівнем дослідження, джерелами формування, але і за різними підходами, такими як ресурсний фіскальний і змішаний.

В контексті зазначеного оцінка податкового потенціалу є складним процесом, який повинен враховувати необхідність пошуку інноваційних підходів та враховувати:

- 1) положення чинного податкового законодавства на момент оцінки та виявлені тенденції його нормативного вдосконалення;
- 2) величину нормативних відрахувань від регулюючих податків;
- 3) прогноз розвитку соціально-економічних процесів у регіоні;
- 4) перспективні напрямки бюджетно-податкової політики.

Вагомим значенням набуває поєднання зусиль процесу формування «податкового потенціалу», що проявляється передусім у злагодженому механізмі функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування й територіальних громад.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чинчик А. А. Інституціональний механізм формування і реалізації податкової політики в умовах трансформації національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03/ Чинчик А. А. Київ, 2022. 20 с.
2. Вергелюк Ю. Ю. Теоретичні засади формування податкового потенціалу фінансового ринку. Економіка та держава. № 2. 2018. С.62-65
3. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / За наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемичука. 2-ге вид., випр. і доповн. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 688 с.
4. Борщ А.Г., Долженко І.І. Податковий потенціал та його вплив на міжбюджетне регулювання. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/podatkoviy-potencial-ta-yogo-vplyv-na-mizhbyudzhetneregulyuvannya.html#:~:text=%D0%9E%D1%82%D0%B6%D0%B5%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0>
5. Рибак В.В. Ринкова трансформація системи доходів місцевого самоуправління: теорія і практика. Донецьк: НЭП НАН України, 2000. 280 с
6. Каламбет С.В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління: [наукова монографія]. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. 304 с.
7. Горський Н. В. Податковий потенціал в механізмі міжнародних відносин. Фінанси. 1999. № 6. С. 27-30.
8. Кузьменко Г.І., Струтинська О.М. Сутність податкового потенціалу як економічної категорії. Економічні науки. Кіровоград. 2013. № 24. С. 297 – 307.
9. Коломієць А.Л., Новікова А.И. Про співвідношення фінансового і податкового потенціалів в регіональному розрізі. Податковий вісник. 2000. №3. С. 5 - 12.
10. Мірчев О. В. Розвиток податкового потенціалу в умовах трансформації бюджетної системи України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01. Ірпінь, 2006. 19 с.
11. В Ужгороді депутати затвердили Програму економічного і соціального розвитку територіальної громади на 2023 рік. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/172825>

REFERENCES

1. A. A. Chinchyk. Instytutsionalnyi mekhanizm formuvannia i realizatsii podatkovoi polityky v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky: : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.03 [The institutional mechanism of formation and implementation of tax policy in the conditions of transformation of the national economy]. (2022). Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
2. Yu. Yu. Vergelyuk. Teoretychni zasady formuvannia podatkovoho potentsialu finansovoho rynku [Theoretical foundations of the formation of the tax potential of the financial market]. (2018). Economy and the state. No. 2. P. 62-65. [in Ukrainian].
3. Bashnyanin G. I., Iftemichuk V. S. Geneza rynkovoї ekonomiky: Terminy, poniattia, personalia [The genesis of the market economy: Terms, concepts, personalities]. (2007). 2nd ed. Lviv: "Magnolia 2006". 688 p. [in Ukrainian].
4. Borshch A.G., Dolzhenko I.I. Podatkovyi potentsial ta yoho vplyv na mizhbiudzhetne rehuliuвання [Tax potential and its impact on inter-budgetary regulation]. Retrieved from: <https://magazine.faaf.org.ua/podatkoviy-potencial-ta-yogo-vplyv-na-mizhbyudzhetneregulyuvannya.html#:~:text=%D0%9E%D1%82%D0%B6%D0%B5%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0> [in Ukrainian].
5. Rybak V.V. Rynkova transformatsiia systemy dokhodiv mistsevoho samoupravlinnia: teoriia y praktyka [Market transformation of the local self-government revenue system: theory and practice]. (2000). Donetsk: National Academy of Sciences of Ukraine. 280 p. [in Ukrainian].
6. Calambet S.V. Podatkovyi potentsial: teoriia, praktyka, upravlinnia: naukova monohrafiia [Tax potential: theory, practice, management: scientific monograph]. (2001). Dnipropetrovsk: Science and Education. 304 p. [in Ukrainian].

7. Gorskyi N. V. Podatkovyi potentsial v mekhanizmi mizhnarodnykh vidnosyn [Tax potential in the mechanism of international relations]. (1999). Finance. No. 6. P. 27-30. [in Ukrainian].
8. Kuzmenko G.I., Strutynska O.M. Sutnist podatkovoho potentsialu yak ekonomichnoi katehorii. [The essence of tax potential as an economic category]. (2013). Economic Sciences. Kirovogral. No. 24. P. 297 – 307. [in Ukrainian].
9. Kolomiets A.L. Novikova A.I. Pro spivvidnoshennia finansovoho i podatkovoho potentsialiv v rehionalnomu rozrizi [About the ratio of financial and tax potentials in the regional section]. (2000). Tax Bulletin. No. 3. P. 5 - 12.
10. Mirchev O. V. Rozvytok podatkovoho potentsialu v umovakh transformatsii biudzhethnoi systemy Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.04.01. [The development of tax potential in the conditions of transformation of the budget system of Ukraine]. (2006). Irpin. 19 p. [in Ukrainian].
11. V Uzhhorodi deputaty zatverdylu Prohramu ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku terytorialnoi hromady na 2023 rik. [In Uzhhorod deputies approved the Program of Economic and Social Development of the Territorial Community for 2023]. Retrieved from: <https://uzhgorod.net.ua/news/172825> [in Ukrainian].